शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय (Ed 598) को आंशिक आवश्यकता परिपुर्ती गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गरिएको

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता
विष्णुप्रसाद आचार्य
परीक्षा रोल नं. : २१४००७६/२०६६ (दोस्रो वर्ष)
त्रि.वि. दर्ता नं. २८१७२–९४
शैक्षिक वर्ष : २०६४।६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
कोशी हरैंचा मोरङ
२०७२, चैत्र

प्रतिबद्धतापत्र

यो अध्ययन स्नातकोत्तर तह एम.एड. उत्तीर्ण गर्नका लागि सम्पन्न गरिएको छ । यस अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई नमूना क्षेत्रमा सामान्यीकरण गर्न सकिएतापनि अन्य क्षेत्र तथा प्रयोजनमा प्रयोग नहुने प्रतिबद्धता जनाइएको छ ।

विष्णुप्रसाद आचार्य
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
स्नातकोत्तर तह

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ ।

सिफारिस-पत्र

यस क्याम्पसका विद्यार्थी विष्णुप्रसाद आचार्यले **शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता** शीर्षकको स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रको अध्ययन, प्रस्तुतीकरण र निष्कर्षबाट म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रलाई मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति:

(भोजराज घिमिरे)
शोधनिर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ ।

स्वीकृति पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तरगत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र विष्णुप्रसाद आचार्यले स्नातकोत्तर तहको प्रयोजनका लागि **शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिताः एक अध्ययन** शीर्षकमा शोध अध्ययन कार्य पूरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नुभएकोले यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	**नामथर**	**पद**	**हस्ताक्षर**
१.	श्री केशवराज भट्टराई	विभागीय प्रमुख	
२.	श्री भोजराज घिमिरे	शोध निर्देशक	
३.	श्री शेषराज अधिकारी	बाह्य परीक्षक	

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, कोशीहरैंचा, मोरङ, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तरगत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षको प्रयोजनका लागि शोधपत्र तयार गर्ने सिलसिलामा **शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता** भन्ने विषय छनौट गरी यो अध्ययन गरिएको छ । यो शोधपत्र तयार पार्नका लागि तेह्रथुम जिल्लामा सञ्चालित सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुमध्येबाट नमूना छनौट गरी विषयसँग सम्बन्धित सूचनाको प्राप्ति र बिश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्ताव लेखन देखिनै निकट रही निरन्तररुपमा सल्लाह, सुझाव तथा मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै शोधपत्र तयार गर्ने सीप प्रदान गर्दै उत्प्रेरणा दिई सहयोग पुऱ्याउनुहुने आदरणीय गुरु भोजराज घिमिरेज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसका साथै प्रश्नावली भरी राय सुझाव दिनुहुने नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापकज्यूहरु, शिक्षक मित्रहरु, तालिम समन्वय समिति तेह्रथुमका पदाधिकारीज्यूहरु तथा अभिलेख उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनुहुने जिल्ला शिक्षा कार्यालय, तेह्रथुमका कर्मचारी मित्रहरु सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

विष्णुप्रसाद आचार्य
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

सोधसार

शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता शीर्षकमा यो सोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । यस सोधकार्यको मुख्य उद्देश्य शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको सञ्चालनको वर्तमान अवस्थाको बिश्लेषण गर्नु, शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारिताको अध्ययन गर्नु र शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रममा देखिएका समस्याहरु पहिचान गरी प्रभावकारी बनाउन उपायहरु सुझाउनु रहेको छ ।

यो अध्ययनका लागि सुविधाजनक नमुना छनौट बिधिबाट स्रोतकेन्द्र छनौट गरिएको छ । स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका विद्यालयहरु, प्रधानाध्यापकहरु, शिक्षकहरु, तालिम समन्वय समितिका पदाधिकारीहरु तथा माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरुबाट नमुना छनौट गर्दा गोलाप्रथा विधिको प्रयोग गरिएको छ । तथ्यांक संकलन गर्नका लागि प्राथमिक स्रोतको रुपमा प्रश्नोत्तर, अन्तर्वार्ता तथा कक्षा अवलोकन गर्नुका साथै द्वितीय स्रोतका रुपमा आवश्यकताका प्रस्तावहरु, अगुवा स्रोतकेन्द्रले शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालनका लागि तयार पारेका तालिम सामग्रीहरुको अध्ययन गरिएको छ ।

यस अध्ययनका मुख्य प्राप्तिहरुमा यस कार्यक्रमबाट शिक्षकहरुमा आफ्नो कक्षाकोठा शिक्षणमा देखापरेका समस्याहरुको बारेमा चिन्तन गर्ने बानीको विकास भएको, आफ्नो पेशागत जीवनमा देखापरेका समस्याहरुको खोजी गर्ने कार्यको थालनी भएको, सैद्धान्तिक रुपमा अपेक्षा गरिए अनुरुप शिक्षकहरुले आफ्ना पेशागत समस्याहरुको समाधान गर्ने सहयोगी कार्यक्रमको रुपमा ग्रहण नगरेको, शिक्षकले पेश गर्ने शैक्षणिक समस्याहरु कक्षाकोठा शिक्षणमा आइपरेका वास्तविक समस्यासँग सम्बन्धित नभएको, तालिम कार्यक्रमबाट प्राप्त ज्ञान तथा सीपको कक्षाकोठा शिक्षणमा हुने प्रयोगको अवस्था अत्यन्त नाजुक रहेको, तालिम लिइसकेपछि सम्बन्धित शिक्षकले शिक्षण गरेको विषयमा उपलब्धीको स्तरमा सुधार नभएको जस्ता विषयहरु रहेका छन ।

शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यो कार्यक्रमलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरिनुपर्ने, कार्यक्रमको सम्पन्नता पश्चात सहभागीहरुको परीक्षा लिएर सोका आधारमा स्तर सहितको प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्ने, कार्यसँग सम्बन्धित तोकिएका प्रक्रिया पुरा नगर्ने प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकन बापतको अंक कट्टा गर्ने नीतिगत व्यवस्था हुनुपर्ने, शिक्षकले सम्पन्न गरेका परियोजना कार्यहरुको मूल्यांकन गरी

सोको आधारमा अंक प्रदान गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने, नतिजामूलक अनुगमन प्रणालीको विकास गरिनुपर्ने, तालिम कार्यशालाको समय वृद्धि गरिनुपर्ने, जिल्लालाई उपलब्ध गराइने वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट समयमा नै उपलब्ध गराइनुपर्ने, कार्यक्रमका सम्बन्धमा शिक्षकहरुलाई एकपटक सघन रुपमा कार्यक्रमको अभिमुखीकरण सञ्चालन गर्नुपर्ने, कक्षाकोठामा देखिएका समस्याहरु टिपोट गरी मासिक रुपमा प्रधानाध्यापक समक्ष पेश गर्न लगाउने अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्ने, शिक्षकको आवश्यकताको प्रस्तावको वास्तविकता अनिवार्य रुपमा परीक्षण हुनुपर्ने, तालिम कार्यशालाको सामग्री निर्माण गर्दा बढी माग भएको विषयका लागि बढी समय प्रदान गरिनुपर्ने, परामर्श चरणलाई शिक्षकबाट पेश भएको आवश्यकतासँग सम्बन्धित गराइनुपर्ने तथा दश दिनको एक खण्ड पुरा गरेपछि अनिवार्य रुपमा सहभागीको स्तर खुलेको प्रमाणपत्र जारी गरिनुपर्ने विषयहरु मुख्य सुझावका रुपमा रहेका छन ।

विषयसूची

विषय	पृष्ठ संख्या
प्रतिबद्धता पत्र	क
सिफारिस पत्र	ख
स्वीकृति पत्र	ग
कृतज्ञता ज्ञापन	घ
सोधसार	ङ
तालिका सूची	छ

परिच्छेद एक : परिचय

१.१.	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको औचित्य	५
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरु	६
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नावली	६
१.६	अध्ययनको परिसीमा	७

परिच्छेद दुई : साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.२	सैद्धान्तिक खाका	११
२.३	पुनरावलोकनको उपादेयता	१३
२.४	अवधारणात्मक ढाँचा	१३

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १५

३.२ जनसंख्या तथा नमूना छनौट १५

३.३ नमूनाको आकार १६

३.४ नमुना छनौट विधि १६

३.५ नमुना छनौटको आधार १६

३.६ अनुसन्धानका साधनहरु १६

३.७ तथ्यांकका स्रोतहरु १८

३.८ तथ्यांक संकलन विधि १८

३.९ तथ्यांक बिश्लेषण प्रक्रिया १८

परिच्छेद चार : तथ्यांकको ब्याख्या र बिश्लेषण

४.१ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रियाको वर्तमान अवस्था २०

४.१.१ शिक्षकहरुको आवश्यकता प्रस्तुतीकरण २०

४.१.२ शिक्षकहरुका मागका आधारमा तालिम सामग्रीको निर्माणको अवस्था २१

४.१.३ तालिम कार्यशाला २१

४.१.४ स्वाध्ययन अभ्यास २२

४.१.५ शैक्षणिक परामर्श २२

४.१.६ शिक्षण सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन २२

४.२ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारिताको अवस्था २३

४.२.१ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका र कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था २३
४.२.२ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमले सिकाइ उपलब्धीमा पारेको प्रभाव २५
४.२.३ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमले कक्षाकोठा क्रियाकलापमा पारेको प्रभाव २६
४.२.४ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रतिको धारणा बिश्लेषण २७
४.३ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु ३६
४.३.१ शिक्षकका शैक्षणिक समस्या छनौट र प्रस्तुतीकरण ३६
४.३.२ तालिम कार्यशाला ३७
४.३.३ शैक्षणिक परामर्श ३७
४.३.४ कार्यक्रमको व्यवस्थापन ३८
४.४ शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु ३८
४.५ अध्ययनका प्राप्तिहरु ४०

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ अध्ययनको निष्कर्ष ४२
५.२ अध्ययनका सुझावहरु ४३
सन्दर्भ सामग्रीहरु ४६
अनुसुचीहरु ४७